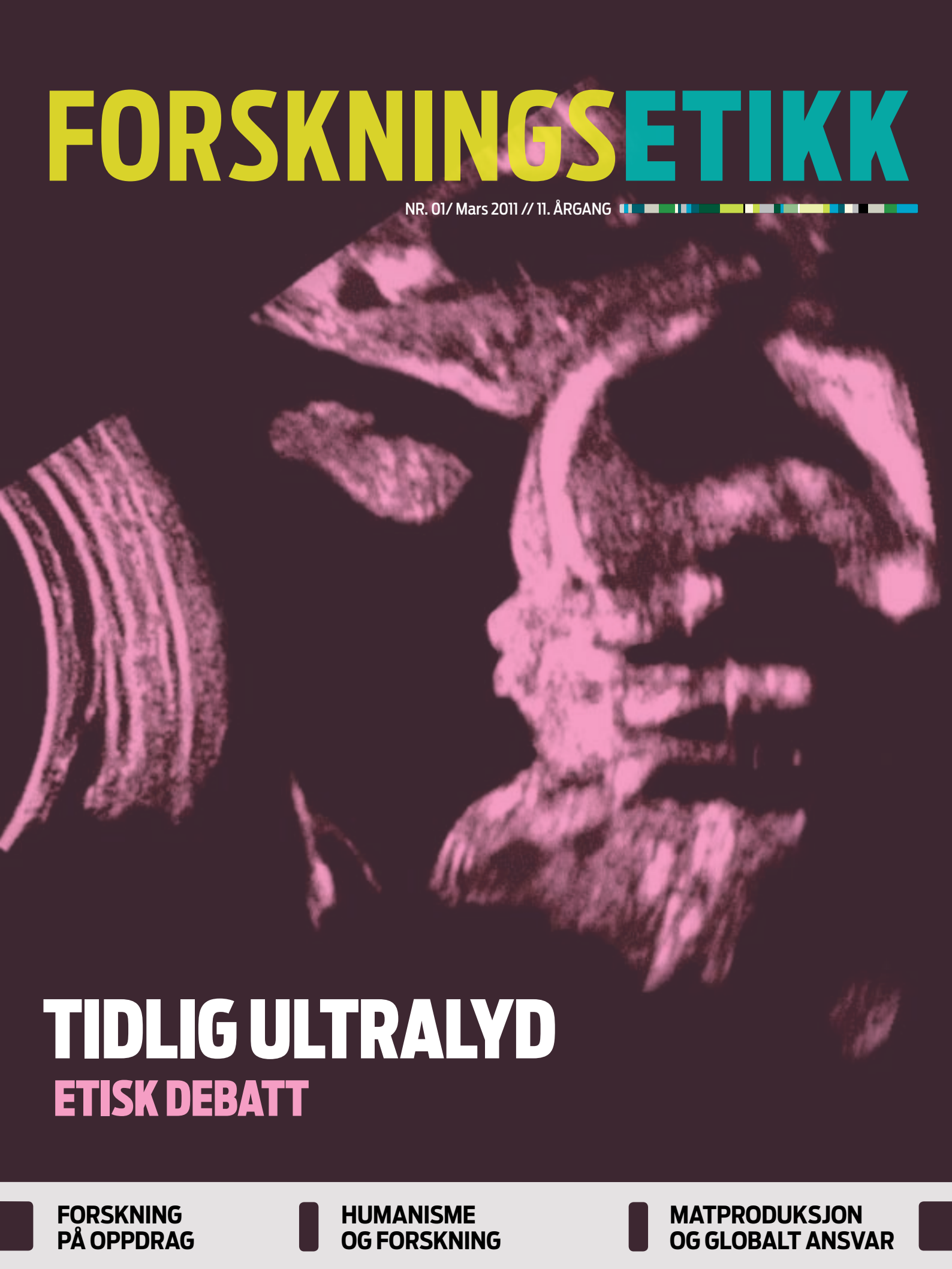

FORSKNINGS**ETIKK**

NR. 01/ Mars 2011 // 11. ÅRGANG

TIDLIG ULTRALYD

ETISK DEBATT

FORSKNING
PÅ OPPDRAG

HUMANISME
OG FORSKNING

MATPRODUKSJON
OG GLOBALT ANSVAR

(KINKI)G VITENSKAP

”TA ET UBEFRUKTET ELEFANTEGG. Fjern arvemassen fra cellekjernen og skift den ut med cellekjernen fra en frossen mammut. Legg deretter egget tilbake i elefanten og vent.”

Dette kunne vi i lese i en artikkel i den danske Weekendavisen 28. januar 2011. Det er forskere ved universitetet Kinki, Osaka, Japan, som bruker alle sine krefter på å kunne se en levende mammut vandre rundt i dyrehagen i Tokyo. Og skal man tro dem, kan dette skje i løpet av fem til seks år. Men heldigvis tenker forskeren lenger fram enn til de tekniske finessene som er nødvendig for å få dette til. Professor Akira Iritani sier til den japanske avisen Yomiuri Shimbun at ”før vi plasserer et klonet foster i elefanten, må vi diskutere hvordan vi skal oppdrette ungen, om vi skal vise den fram til offentligheten osv. Når mammuten er født, vil man kunne forske videre på artens økologi og gener og blant annet få kunnskap om hvorfor den døde ut.”

Den optimistiske forskeren har prøvd å klonе mammuter tidligere uten hell. At han nå ser nye muligheter skyldes at en annen japaner, Wakayama, har greid å klonе en mus som hadde vært nedfrosset i 16 år. Men Wakayama er ikke så sikker på den nye optimismen. - I eksperimentet med mus brukte vi mer enn hundre mus for å få fram én klonet mus. Det kan bety at man trenger hundre elefanter for å klonе en mammut. Jeg tror ikke det er så lett å håndtere hundre elefanter, sier han.

Det viser seg også vanskelig å finne en mammut cellekjeerne. I Sibir har det dukket opp rester etter mammuter i permafrosten, men kromosomene er splintret av kulden. For fire år siden fant man et flott eksemplar av arten, men selv der var det ikke mulig å finne en uskadet cellekjeerne.

Andre forskere søker å komme til målet ved genmodifisering. De har tatt en elefantcellekjeerne og manipulert den så den mer og mer ligner en autentisk mammutcelle. Man er kommet så langt at man kjenner 70% av arvemassen til mammuten gjennom å teste ut prøver fra mammuthår. Forskeren Stephan C. Schuster et al som står bak artikkelen ”Sequencieng the nuclear genome of the extinct woolly mammoth” i bladet Nature som mener at den eneste veien å gå, er denne veien: Å skape syntetiske kromosomer.

Da begynner verdidebatten. En ekspert i genetikk ved Stanford University i California sier det slik: - Er det riktig å bruke så mye tid og ressurser på å bringe en utdødd dyreart tilbake til Jorden? Er det ikke bedre å gjøre forskning som bidrar til å bevare noen av de dyrearter som i dag er utrydningstruet? Bortsett fra å bli til underholdning i dyrehager, vil neppe en nyoppstått mammut bety noe som helst – annet enn nyvunnet teknologisk kunnskap på veien i forskningen.

Denne forskningen synes å ha ulike sider som gjør den ganske så *kinkig*. Ikke all forskning er nødvendigvis nyttig.

Lise Ekern
Lise Ekern | REDAKTØR

FOTO: TROND ISAKER

FORSKNINGSETIKK

ISSN 1502–6353

UTGIV AV
DE NASJONALE
FORSKNINGSETISKE
KOMITEER

I REDAKSJONEN
Lise Ekern, ansv. redaktør
lise.ekern@etikkom.no
Telefon 23 31 83 11

Sigrd Skavlid,
sigrd.skavlid@etikkom.no
Siw Ellen Jakobsen,
siwellen@online.no

ABONNEMENT
TILSENDES GRATIS VED
HENVEDELSE TIL:
ab@etikkom.no
eller telefon 23 31 83 00

FORSKNINGSETIKK
BESØKSADRESSE:
Prinsens gate 18
POSTADRESSE:
Postboks 522 Sentrum,
0105 Oslo
TELEFON: 23 31 83 00
TELEFAKS: 23 31 83 01
E-POST: post@etikkom.no
INTERNETT: www.etikkom.no

DESIGN: Geir Henriksen /
Blæst Design AS
TRYKK: Rolf Ottesen
OPPLAG: 3000 eksemplarer
Forsidefoto: Illustrasjonsfoto,
Shutterstock

Fagpressen F

FOTO: LISE EKEREN

4

FOTO: LISE EKEREN

10

FOTO: MATTHIAS KAUER

18

20

INNHOOLD

Tidlig ultralyd – etiske dilemma	4
Respekt og autonomi – artikkelserie om forskning på menneskelige levninger	10
Forskere lar seg ikke styre	12
Hvilken kontrakt og hvorfor	15
Sett og hørt	18
Global matvaresikkerhet i perspektiv	20
Forskningsetisk historie	22
Debatt: Forskningsetikk – et lederansvar	26
Bokomtale	27

DE NASJONALE FORSKNINGSETISKE KOMITEER har fått sitt mandat fra Kunnskapsdepartementet. Komit systemet er hjemlet i Lov om behandling av etikk og redelighet i forskning – forskningsetikkloven. Den trådte i kraft 1. juli 2007.

Komiteenes oppgave er blant annet   stimulere til debatt om saker som har betydning både for forskersamfunnet og for befolkningen generelt. Komiteene er administrativt tilknyttet Norges forskningsråd.

RETTELSE, NR. 4 – 2010

I artikkelen side 7, intervju med Tora Aasland, er det kommet inn en feil. Leder av NEM var dr. med. Jarle Ofstad, Haukeland sykehus. Torbjørn Mork var vanlig medlem. Vi beklager (Red.)

RESTRIKTIV LOV, LIBERAL PRAKSIS

ALLE NORSKE GRAVIDE HAR siden 1986 blitt tilbudt én rutinemessig ultralydsundersøkelse ved 18 ukers svangerskap. Dette er en del av den vanlige svangerskapsomsorgen. Noen politikere og flere medisinske eksperter ønsker nå at vi i Norge også skal tilby en tidlig ultralyd i uke 12.

I de fleste andre land i Europa er dette et tilbud som allerede eksisterer. Norge er et av de mest restriktive landene på grunn av vår bioteknologilov.

I alle fall på papiret.

Å ta tidlig ultralyd er nemlig svært vanlig. Stadig flere betaler fra egen lomme for å få gjort dette på private klinikker. I tillegg er bioteknologiloven slik at hvis du som gravid sier at du er urolig for om svangerskapet utvikler seg normalt, vil du kunne få en tidlig ultralyd av fosteret på det offentliges regning.

I dag mener forskerne at mellom 50 og 60 prosent av alle gravide kvinner i Norge foretar en tidlig ultralyd av fosteret de bærer på. En ny rapport fra Helsedirektoratet viser at tidlig ultralyd har en rekke medisinske gevinster, og oppfordrer politikerne til å debattere og endre loven. Helsedepartementet og Stortinget skal nå bruke rapporten for å avgjøre om alle kan få et offentlig tilbud om tidlig ultralyd.

TRENGER KUNNSKAP, MEN FORSKNING STOPPES

I dag tar mellom 50 og 60 prosent av alle gravide norske kvinner en tidlig ultralydsundersøkelse av fosteret de bærer på. Men når forskere ved NTNU ønsker å forske på bruk av tidlig ultralyd, blir de stoppet. **Tekst: Siw Ellen Jakobsen • Foto: Lise Ekern**

Det er nå et politisk press, først og fremst fra Arbeiderpartiet, om at alle gravide kvinner i Norge skal få tilbud om tidlig ultralyd. Men opposisjonen frykter at det vil føre til et sorterings-samfunn.

– I dag finnes det få vitenskapelige studier på hva et offentlig tilbud om tidlig ultralyd vil koste helsevesenet. Vi har lite kunnskap om kvinners syn på tidlig ultralyd. Kunnskap om kvinners angst og uro etter uklare funn, er også liten, sier Kjell Å. Salvesen, professor ved Nasjonalt senter for fostermedisin (NSFM) ved NTNU.

Sammen med kolleger hadde han planlagt en randomisert kontrollert studie om ultralyd. Alle kvinner under 38 år i Trondheim og omegn skulle over en toårsperiode få tilbud om å delta. Hensikten var blant annet å studere hvor mange kvinner som ønsker å benytte seg av tilbudet om tidlig ultralyd, og hva slags informasjon kvinnen bør ha på forhånd.

– Mange unge kvinner som i dag kommer til tidlig ultralyd, er ikke forberedt på at man kan finne alvorlige avvik ved fosteret. Dette i motsetning til kvinner over 38 år som kommer til fosterdiagnostikk. De vet hva de går til og har tenkt gjennom problemstillingen på forhånd. Slik loven er i dag, får unge kvinner mye dårligere informasjon og dermed dårligere samtykkekompetanse. Hvis vi skal innføre tidlig ultralyd som en rutinekontroll, må vi blant annet vite mer om hvordan vi skal informere kvinnene, sier Salvesen.

STUDIEN BLE STOPPET

Men da forskerne i 2009 søkte Regional komité for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK Midt) om godkjenning av prosjektet, ble de stoppet. REK

Midt sendte saken videre til Helsedirektoratet, som vurderte at prosjektet kom inn under bioteknologiloven og derfor var ulovlig (se s.9).

Begrunnelsen var at direktoratet mente at det forskerne skulle gjøre, var fosterdiagnostikk, ikke svangerskapsomsorg. Salvesen benekter at de hadde til hensikt å tilby halvparten av alle gravide trønderske kvinner fosterdiagnostikk.

– Vi skulle ikke måle nakkeoppklaring, vi skulle ikke ta blodprøver, vi skulle ikke beregne individuell risiko for kromosomfeil. Vi ville gjøre en helt vanlig ultralydsundersøkelse ved 12 uker, slik den gjøres på private klinikker og hos leger og jordmødre over hele landet.

Han mener det er tankevekkende at tidlig ultra-

– Vårt prosjekt ble stoppet på grunn av bioteknologiloven, sier Salvesen.

lyd, som gjøres av så mange kvinner hver eneste dag, anses som så farlig at man ikke kan gjøre vitenskapelige studier under det offentliges kontroll.

Salvesen sendte klage til Den nasjonale forsknings-etiske komité for medisin og helsefag (NEM). Men NEM valgte å avvise klagen av formelle grunner, fordi de ikke kunne overprøve Helsedirektoratet i deres lov-forståelse.

UKLAR BIOTEKNOLOGILOV

Konklusjonen fra Helsedirektoratet bekrefter nok en gang at dagens bioteknologilov er svært vanskelig å etterleve, mener Salvesen, fordi det er svært uklart hva som er svangerskapsomsorg, og hva som er fos-

undersøkelsen. Hvis legen finner avvik, må han eller hun reagere.

Svangerskapsomsorg eller fosterdiagnostikk?

– Forvirringen blant leger er total og praksisen spriker, mener Salvesen.

MANGLER KUNNSKAP

Professoren mener det bør være et offentlig tilbud om ultralyd i uke 12 og uke 18 til de som vil ha det. – Vi tror det er viktig for å redusere dødelighet og sykelighet. Men her mangler vi fortsatt mye kunnskap, innrømmer han.

– I dag vet vi at det er nyttig for å påvise fostre med kromosomfeil, men det kan vi bare tilby kvin-

tidlig i svangerskapet, kan man forebygge dette hos noen kvinner.

ABORTLOVEN

Salvesen mener at årsaken til at tidlig ultralyd er så sensitivt, er at bioteknologiloven og abortloven henger sammen. Ingen politikere ønsker å gjøre noe med abortloven.

– Det er egentlig greit, for den fungerer godt. Men det er et problem: Det er lov til å abortere fostre med Downs syndrom i Norge. Hvis politikerne hadde sagt at det ikke var lov, så hadde heller ikke debatten om ultralyd vært interessant. Det er et tankekors at vi har hatt screening for Downs syndrom i 20-25 år, fordi vi tilbyr alle kvinner over 38 år fostervannsprøve. Om alle kvinner får tilbud om tidlig ultralyd, innfører vi ikke noe paradigmeskifte, vi tar bare i bruk en ny og bedre metode enn screening på grunn av kvinnens alder.

I Norge er det omtrent 85 prosent av de som får vite at de bærer på et barn med Downs syndrom, som velger abort. Hvis man tilbyr alle ultralyd fra 12. uke, oppdager man flere med Downs syndrom. Det er da nærliggende å tro at det blir flere aborter.

– Jeg ser at det er en reell fare for det. Men hvis man sier nei til at kvinner skal bruke medisinsk teknologi, er det en trussel mot kvinnens rett til selv å bestemme. I dag får kvinner som vil det – og er bevisste på det – tidlig ultralyd, uansett hva loven sier.

ET GODT TIDSVINDU

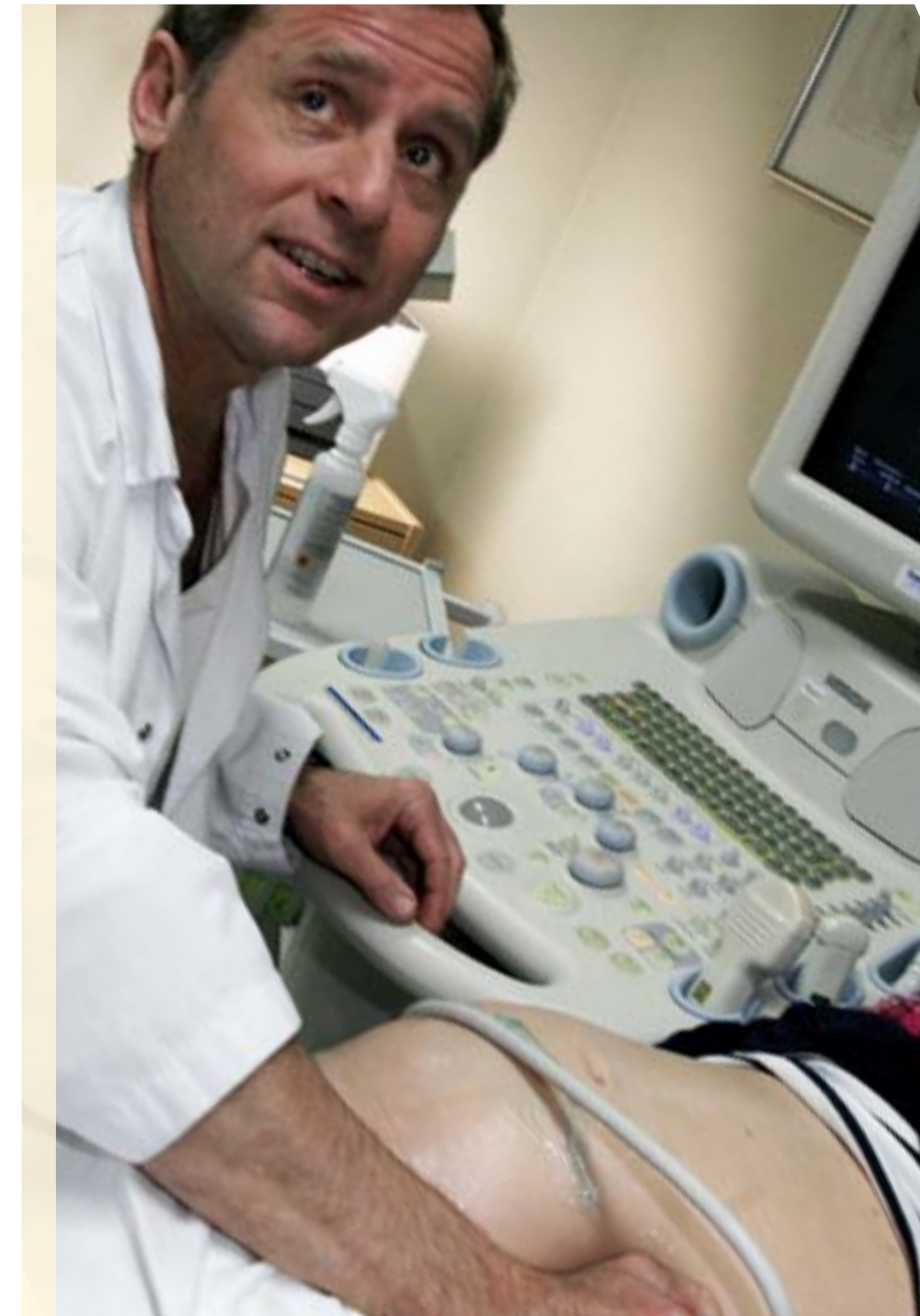
Kvinnens autonomi blir satt opp mot samfunnets ønske om at vi skal ha plass for alle. Dette er en vanskelig konflikt, mener Salvesen.

Skal vi la teknologien lede oss eller skal vi lede teknologien?

– Denne diskusjonen er det viktig å ta. Men uansett hvilket standpunkt man tar i debatten, må forskning kunne utføres. Hvis ikke man kan gjøre forskning på tidlig ultralyd, får vi heller ikke fakta på bordet som kan brukes i debatten. Slike fakta er også viktig for politikere og beslutningstakere når lover og retningslinjer skal revideres.

Salvesen mener at tiden er inne for en slik studie i Norge nå.

– Når medisinsk teknologi sprer seg i befolkningen, er det et riktig tidspunkt for å gjøre vitenskapelige

studier på innføring av slik teknologi. Studier må ikke gjøres for tidlig og ikke for sent. I Danmark er det allerede for sent – der tilbys alle gravide tidlig ultralyd. Om få år kan det være for sent i Norge også.

– Hvorfor ser danskene på tidlig ultralyd som et uttrykk for kvinnens autonomi og hennes rett til selv å bestemme om hun skal bruke medisinsk teknologi, mens vi i Norge ser på ultralyd som en måte å utrydde alle barn med Downs syndrom? spør Salvesen.

I Danmark har de hatt nakkefoldscreening siden 2004. Nesten alle danske kvinner velger abort når Downs syndrom påvises. **TEMA FORTSETTER »**

– Mange kvinner som føler uro, ønsker ultralyd, sier Salvesen av erfaring.

Salvesen er frustrert over uklar lov og ulik praksis i bruk av tidlig ultralyd.

terdiagnostikk. Det er nemlig ikke innholdet, men hensikten med undersøkelsen som avgjør om den rammes av bioteknologiloven.

– Loven sier at en kvinne som er ”urolig for om svangerskapet utvikler seg normalt”, har rett til ultralyd som ledd i vanlig svangerskapsomsorg. Hun kan gjerne selv ha til hensikt å sjekke om fosteret har en alvorlig sykdom, for eksempel kromosomfeil. Hun må bare ikke si til legen sin at det er derfor hun ønsker tidlig ultralyd. Legen som utfører ultralydundersøkelsen, må ikke si at han eller hun gjør fosterdiagnostikk, selv om innholdet i undersøkelsen kan være det samme som ved en fosterdiagnostisk undersøkelse. Det er hensikten med undersøkelsen som er regulert av bioteknologiloven – ikke selve

ner over 38 år. Vi mener at det er delvis nyttig for å påvise medfødte hjerte-feil når ultralyd (for hjerte-feil) brukes som tilleggsundersøkelse ved 12 uker. Tidlig ultralyd er også viktig for å påvise eneggede tvillinger som deler morkake. Vi kan derved finne en gruppe høyrisikotvillinger, som kan utvikle livstruende komplikasjoner. De vil kunne dø om de ikke får korrekt behandling.

Salvesen har nå gitt opp å få godkjenning fra Helsedirektoratet. Han hadde allerede tilsatt en stipendiat på prosjektet, og det var viktig å komme gang fort. Derfor har de gjort om prosjektet til å bli en studie på svangerskapsforgiftning, en annen grunn til å bruke tidlig ultralyd, mener han.

– Oppdages høy risiko for svangerskapsforgiftning

RELATERT ARTIKKEL I FORSKNINGSETISK BIBLIOTEK (FBIB): www.etikkom.no/FBIB Se tema «Bioteknologi og genteknologi»

I EN GRÅSONE

– Ultralydstudien er i en juridisk gråsone. Den samme gråsonen som hele den politiske debatten om ultralyd befinner seg i, mener Berge Solberg, professor i medisinsk etikk ved NTNU. *Tekst: Siw Ellen Jakobsen • Foto: Lise Ekern*

Dersom man skulle tilby fosterdiagnostikk til en gravid kvinne, ville det være naturlig og riktig å tilby den best mulige fosterdiagnostiske testen, mener han.

– I første trimester er dette kombinert ultralyd og blodprøve. Dette er den testen som er best egnet til å avsløre kromosomavvik hos fosteret. I Kjell Salvesen sin studie skulle man i første omgang kun tilby ultralyd og ikke blodprøve til den gravide. Den beste fosterdiagnostiske testen tilbys altså ikke, og det er en viss rimelighet da å si at dette ikke er fosterdiagnostikk etter loven.

– På den annen side inkluderer forståelsen av hva en tidlig ultralydundersøkelse er, i fostermedisinske kretser, måling av nakkeoppklaring.

– Måling av nakkeoppklaring alene, kan kanskje noe forenklet sies å være den nest beste testen for å avsløre kromosomavvik. Videre ønsket man i prosjektet å studere psykologiske aspekter ved funn av utviklingsavvik og kromosommarkører. Men for å kunne studere psykologiske aspekter ved funn av kromosommarkører, må man jo altså først prøve å finne kromosommarkørene. Fremstilt sånn, er det ikke så urimelig å si at dette er fosterdiagnostikk etter loven.

VIKTIG MED STUDIER

Solberg mener det er veldig viktig å gjøre studier på gravides forståelse av ultralyd, deres kunnskapsnivå og eventuelle effekt

Bioteknologiloven kan føre til urettferdighet, mener Berge Solberg

av ulike typer informasjonsopplegg og veiledning. Og han tror det er viktig å gjøre slike studier før vi for eksempel bestemmer oss for å innføre en ny ultralydscreening i første trimester. Men også her blandes ofte kortene, mener han.

– Å tilby og å tillate er ikke det samme. Bioteknologiloven bestemmer ikke om vi skal ha en tidlig ultralydscreening. Den bestemmer bare hva som er tillatt eller forbudt. Om loven endres og det blir tillatt for gravide under 38 år å få utført fosterdiagnostikk, så er ikke det ensbetydende med en tidlig ultralydscreening. Det er derfor fullt mulig å endre loven, deretter kjøre studier på informasjonsopplegg og engstelse, for så eventuelt å vurdere screeningspørsmålet nøyere.

URETTFERDIG LOV?

Solberg er opptatt av at loven, slik den er i dag, kan fungerer urettferdig.

– Politikerne tenkte nok at de laget en rettferdig bioteknologilov ved å la alle som

hadde spesielt behov for teknologien, enten det dreide seg om blødninger tidlig i svangerskapet eller bare om uro, benytte den. Dermed sto det bare igjen den gruppen som ikke hadde noen særskilte behov eller indikasjoner. Og det er neppe urettferdig å bli nektet en helsetjeneste man ikke har behov for.

Men så kommer jo alle dimensjonene ved tidlig ultralyd: Ønsket om å se barnet, ønsket om å få bekreftet at alt er bra, den mulige nytten for fosteret, terminbestemmelse og telling av fostre, tidlig oppdagelse av dødelige avvik, risikovurdering for kromosomavvik, osv.

– Når alle disse dimensjonene smelter sammen, er det vanskelig å hevde på vegne av en gravid kvinne at hun ikke har behov for denne undersøkelsen, samt nedfelle det i lovs form som et reelt forbud. Det ligger vel i kortene at reguleringen av tidlig ultralyd vil måtte opphøre før eller senere. Selv om intensjonen kan sies å ha vært god.

ORD MOT ORD

Helsedirektoratet mener at Salvesens studie er en fosterdiagnostisk undersøkelse, til tross for at forskeren hevder det motsatte.

DETTE SKRIVER HELSEDIREKTORATET i en kommentar til bladet Forskningsetikk:

”Det fremgår av prosjektbeskrivelsen at ultralydundersøkelse i uke 11-13 omfatter måling av nakkeoppklaring. Økt nakkeoppklaring kan være en indikasjon på at fosteret kan ha et kromosomavvik eller en hjerteveil. Dette må betraktes som en fosterdiagnostisk undersøkelse etter bioteknologiloven og kan bare tilbys dersom det foreligger indikasjon for fosterdiagnostikk. Ultralydundersøkelser i fosterdiagnostisk øyemed kan bare utføres når det foreligger indikasjon for fosterdiagnostikk. Det foreligger ikke indikasjon for fosterdiagnostikk for de kvinnene som skal inkluderes i prosjektet – dette fremgår også av prosjektbeskrivelsen”.

”Vi ser imidlertid at det er behov for mer kunnskap om hvordan norske kvinner opplever tilbud om fosterdiagnostikk – herunder tidlig ultralyd – og psykologiske aspekter knyttet til disse undersøkelsene. Noen av spørsmålene som er tenkt belyst gjennom det omsøkte forskningsprosjektet – for eksempel spørsmål om psykologiske aspekter ved falske positive funn, og ved svangerskapsavbrudd tidlig og sent i andre trimester – er svært aktuelle i en slik sammenheng. Et forskningsprosjekt, hvor man rekrutterer kvinner med indikasjon for fosterdiagnostikk, ville ikke være i strid med bioteknologiloven. Vi stiller spørsmål om ikke slike aspekter ved ultralydundersøkelse i uke 11-13 kan belyses i et forskningsprosjekt som rekrutterer kvinner med indikasjon for fosterdiagnostikk”.

Bjørn Myskja. FOTO: HILDE GJERMUNDSEN

– VI TRENGER FORSKNINGEN

Forskerne kunne redesignet studien og fått den godkjent, mener Bjørn Myskja, medlem av REK Midt. Tekst: Siw Ellen Jakobsen

MYSKJA VAR MED Å BEHANDLE SØKNADEN fra Salvesen og hans forskergruppe. Han mener det ikke var noe tvil om at prosjektet måtte godkjennes av Helsedirektoratet før de kunne gjøre en etisk vurdering av det. – Prosjektet skulle kalle inn kvinner til tidlig ultralyd uten at det kan regnes som ledd i den alminnelige svangerskapsomsorgen. Undersøkelsen skulle ha fosterdiagnostiske trekk, uten at de nødvendige betingelsene for slik diagnostikk forelå.

Han mener at den informasjonen studien søker, er viktig å få på bordet, men at det er mange måter å studere disse spørsmålene på. For eksempel gjennom generelle spørreundersøkelser, fokusgruppeintervjuer med utvalgte gravide og helsepersonell, eller å spørre de som faktisk har benyttet ultralyd på indikasjon. Ingen av disse framgangsmåtene ville blitt stoppet av lovverket, mener han.

Denne forskningen er viktig, mener Myskja. – Noen burde forsket på dem som faktisk benytter seg av tidlig ultralyd.

RESPEKT OG AUTONOMI

Humanismen er bygget på respekt for menneskeverd, menneskelige rettigheter og personlig integritet. Forskning skal være til beste for menneske og samfunn. Hvis så er, ønsker vi ikke si nei til ny kunnskap. **Tekst og foto: Lise Ekern**

Det sier fagsjef Bente Sandvig i Human-Etisk Forbund. Hun har lang erfaring i å skrive høringssvar omkring tema som har mange etiske dilemma i seg – som for eksempel abort, obduksjon, eutanasi og bioteknologiloven. Human-Etisk forbund uttaler seg om mange spørsmål som berører stat, kirke, skole, sosial etikk og medisinsk etikk og er ofte å finne på de offentlige høringslistene.

Men dette spørsmålet om forskning på menneskelige levninger, har jeg aldri uttalt meg om, sier hun med et smil. – Og ikke har vi i hovedstyret hatt noen diskusjon om temaet.

Hun legger til at det ikke er vanskelig å mene noe om emnet allikevel – ut fra den humanistiske tankegangen.

– På generelt grunnlag kan jeg si at humanister er grunnleggende for fri forskning og ser det å utvikle og etablere ny, etterprøvbar kunnskap som et gode. Om forskningen har betenkelige og vanskelige sider, stilles desto større krav til den etiske diskusjonen. Det skal tungtveiende argumenter til for å forby forskningen, mener Sandvig.

– Vi er opptatt av det autonome menneskesynet, altså at respekten for enkeltmennesket står i fokus. For eksempel mener vi i forbin-

delse med obduksjon at det er riktig og viktig at man har adgang til å reservere seg. Da ny obduksjonspraksis skulle innføres, godtok vi endringen fra å kreve aktivt samtykke til rett til å reservere seg. Vi mener det bedre balanserer behovet for å få utført flere obduksjoner og samtidig gir den enkelte anledning til å ta stilling til hva som skal skje med egen kropp på forhånd.

DØDSØYEBLIKKET

– Når man snakker om døde mennesker, kan mange være spesielt opptatt av dødsøyeblikket. Når er man død? Er det et punkt som er viktig for dere humanister?

– Vi har et verdslig livssyn og mener at livet er her på jorda. Derfor har vi nok et relativt rasjonelt forhold til døden. Vi har fulgt diskusjonen om ulike dødkriterier; opphør av hjerte-lungefunksjon vs hjernedød. Mange humanister vil stille seg positive til organ-donasjon, og de fleste vil dermed godta hjernedød som kriterie – slik det også nå er etter norsk lov. Livet er slutt når døden er inntruffet. Men du vil nok få ulike svar på hva humanister mener om gravritualer; hvor-

Levninger må behandles med respekt, sier Bente Sandvik

dan skal det døde legemet komme i jorden. De fleste vil nok være tilhengere av kremasjon – det ligger i oppfatningen om at det ikke er noe mer etter at livet har tatt slutt.

– Men hva med de menneskelige levningene som fra tid til annen kan ønskes å forske på? Det kan jo være rester fra mennesker som har hatt en gud for eksempel.

– En humanist vil si at levninger skal behandles med respekt; de har jo en gang vært et menneske. Den respekten man har for mennesket, skal gjelde på samme måte for ”restene”. Det betyr en spesiell aktsomhet, og at om man har kunnskap om hva dette mennesket ville ha ønsket, så må man ta hensyn til det. Jeg forstår at det av og til kan være kryssende interesser i en slik type forskning. Man kan komme til å destruere genuint materiale, eller man kan komme til å støte samfunn eller slekter, avhengig av hvordan man går fram. Og da mener jeg at et etisk utvalg som Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger, har en viktig oppgave i å vurdere og balansere ulike hensyn. Prosjekter som har etiske dilemma i seg av den art, bør nettopp inn til dere for en bred diskusjon.

– Det er ikke lett å få samtykke fra en død person med mindre vedkommende har nedfelt sin vilje på forhånd, men i den grad det finnes etterkommere, må man bestrebe seg på å få tillatelse, fortsetter humanisten. – Urbefolkning rundt om i verden som i den senere tid har ønsket levninger tilbake til opprinnelseslandet, har jeg forståelse for. Det ligger i humanismens tankegang.

LEVNINGER SOM KUNST

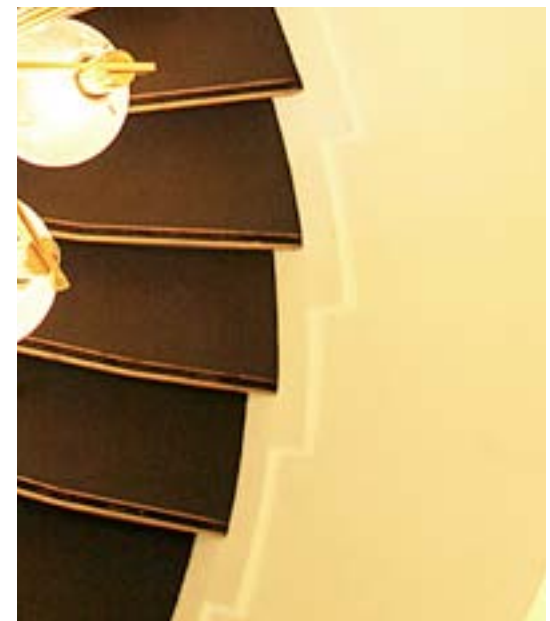
– I senere år har vi sett kunst som gjør bruk av lik og for eksempel en bloddryppende død hånd. Hva mener du om en slik uttrykksform?

– Dette finnes det neppe noe enkelt svar på, sier Sandvig tankefullt. – Vi har ikke hatt noen diskusjoner i Human-Etisk Forbund om akkurat det. Men her

berører vi en grenseoppgang mellom den respekt vi ønsker overfor noe som har vært levende mennesker og kunst og ytringsfrihet. Når blir noe støtende og respektløst? Slike spørsmål bør diskuteres, og deres utvalg kan være ett av stedene. I utgangspunktet mener jeg forskning og søken etter ny kunnskap stiller i en annen klasse enn et ønske om å vekke oppsikt eller rent kommersielle hensyn.

– Til sist vil jeg gjerne si at Human-Etisk Forbund er lite tilhenger av forbud i forhold til forskning, men ønsker derimot en løpende etisk debatt parallelt med de vanskelige spørsmålene både knyttet til hva det skal kunne forskes på og om anvendelsen av forskningsresultater i samfunnet, avslutter Sandvig. – Kunnskapens pris er på mange måter dilemmaene som vi får med på kjøpet. Da er det viktig at vi har systemer for håndtering av verdikonflikter og arenaer for diskusjon. Ydmykhet og respekt for enkeltindividets autonomi er det viktigste prinsipp å tenke ut ifra.

RELATERT ARTIKKEL I FORSKNINGSETISK BIBLIOTEK (FBIB): www.etikkom.no/FBIB Se tema «Menneskelige levninger»

Humanismen er et livssyn som setter mennesket i sentrum og fremhever den enkeltes menneskeverd, selvstendighet, ukrenkelighet og iboende verdighet.

Humanister anser at moralske verdier har sin basis i menneskets natur og erfaringer, og at de har forståelse og omsorg for andre som grunnlag.

Humanismen er uten forestillinger om guder eller andre overnaturlige makter, men understreker verdien av respekt for andre menneskers livssynsvalg og toleranse for innholdet i deres livssyn. Humanister kjemper for livssynsfrihet, som også inkluderer retten til frihet fra religion.

Kilde: www.human.no

TIDLIGERE I SERIEN:

Jødedommen **nr. 2 - 2010**

Katolisismen **nr. 3 – 2010**

Den norske kirke **nr.4 – 2010**

ARTIKKELSERIE

Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger tar stilling til etiske sider ved forskning der kildematerialet omfatter menneskelige levninger. Utvalget kan komme til å måtte ta hensyn til både tro og livssyn når etiske dilemma i forhold til slik forskning skal diskuteres. Forsknings-etikk har en artikkelserie som belyser dette.

Denne gangen har vi en samtale med Human-Etisk Forbund. Mennesker som har et livssyn uten en gud, men med mennesket i fokus. Hva tenker de om forskning på menneskelige levninger?

HUMAN-ETISK FORBUND

Norge har, på tross av statsreligionen, aldri vært et helt kristent land. Opplysningstidens verdslige tanker nådde landet før de siste tregedene var brent. Frigjøringsverket på Eidsvoll bygget på ideene fra den franske revolusjonen. Det «moderne gjennombruddet» i Norge kom på slutten av 1800-tallet, inspirert av landevinninger innenfor vitenskap, kultur og politikk. Dette dannet grunnlaget for moderne livssynshumanisme.

Human-Etisk Forbund er en del av en tradisjon som har gitt viktige og positive bidrag til norsk historie.

Forbundet hadde i 2010 mer enn 77 000 medlemmer, og tallet øker hvert år. Human-Etisk Forbund er således den største livssynsorganisasjon i Norge, utenom Den norske kirken.

Kilde: www.human.no

— FORSKERNE LAR SEG IKKE STYRE!

Debatten om ”styrt forskning” har dokumentert at norske forskere ikke lar seg styre av sine oppdragsgivere. Det er Britt Venner (SINTEF) og Tone Fløtten (Fafo) skjønt enige om. *Tekst: Siw Ellen Jakobsen • Foto: Lise Ekern*

Britt Venner, SINTEF

En artikkelserie i Aftenposten den senere tiden mener avisen å avdekke at forskningsinstitutt blir forsøkt styrt av offentlige oppdragsgivere. Serien begynte med at en forsker ved SINTEF fortalte hvordan Arbeidsdepartementet regelrett ville diktere konklusjonene i en forskningsrapport om sykefravær.

Britt Venner var forskningssjefen ”bak” denne saken. Vi har spurt henne og Tone Fløtten, instituttsjef ved Institutt for arbeidslivs- og velferdsforskning (Fafo), om hvordan de

opplever debatten om styrt forskning.

VENNER: Jeg synes det er OK at saken kom opp, men jeg liker ikke måten diskusjonen utviklet seg i kjølvannet av den. Jeg tror mange kanskje oppfatter at forskerne lar seg styre til å endre konklusjoner i forskningen. Det er ikke dokumentert. Tvert imot. Mange sier at de har vært i vanskelige situasjoner hvor oppdragsgiver har prøvd å styre, men det er klart dokumentert at forskerne ikke lar seg styre.

FLØTTEN: Jeg tror debatten i kjølvannet av denne saken er sunn. Den gir både oppdragsgivere og forskningsmiljøene en vekker om hvor viktig det er å ivareta forskningens etiske prinsipper. Mitt inntrykk er at forskere er veldig opptatt av forskningsetikk. Men det som er oppdragsforskningens utfordring, er at vi i oppdragsprosjektene ikke selv bestemmer

problemstillingene. Det ligger mye styring av forskningen i å bestemme problemstillingene. Derfor er det viktig med en kombinasjon av oppdragsforskningsmidler og frie forskningsmidler.

FORSKNINGSETIKK: Opplever SINTEF helse ofte at oppdragsgiver ønsker å endre konklusjonene i en forskningsrapport?

VENNER: Jeg kan faktisk ikke huske å ha opplevd dette før. Ofte sender vi et første utkast av rapporten til oppdragsgiver for kommentar. Vi får nesten alltid kommentarer tilbake, ofte nyttige. Men denne gangen sto det ”teksten bør være”. Det er ikke vanlig kost. Det ble selvfølgelig heller ikke akseptert. Jeg vil si at dette var uheldig håndtert av saksbehandleren i Arbeidsdepartementet. I ettertid har vi fått en presisering fra departementsråden, hvor det står at det

å tone ned resultater, for eksempel hvis noe kan ha stor gjennomslagskraft i mediene. Det hender også at oppdragsgiver mener at det arbeidet vi har gjort er for dårlig, at fenomenet ikke er godt nok studert. Da må vi undersøke om det er kvaliteten på forskningen som er et problem, eller om oppdragsgiver har andre motiver for å kritisere det forskningsmessige håndverket. Vi må hele tiden være oppmerksomme på at oppdragsgiver kan forsøke å styre oss.

GA STATSANSATTE MUNNKURV

Utdanningsdirektoratet felt i forsknings-etisk komité

Aftenposten, 5.desember 2010

NY STANDARDAVTALE PÅ HØRING

I en pressemelding fra Kunnskapsdepartementet 16. februar kunngjorde Tora Aasland at ny standardavtale for forsknings- og utredningsoppdrag nå er klar for å sendes på en tre måneders høring.

En arbeidsgruppe med medlemmer fra Regjeringsadvokaten, Direktoratet for forvaltning og IKT (DIFI), og Kunnskapsdepartementet har utarbeidet det nye forslaget som ivaretar to sentrale behov:

- ➡ Oppdragsforskernes behov for en sterkere understreking av den akademiske friheten innenfor oppdragets rammer – resultatene skal være uavhengig og troverdige
- ➡ Oppdragsgivernes behov for en avtale som er enklere å bruke og bedre tilpasset deres behov.

Tora Aasland sier at hun har som mål at den nye avtalen blir standard for alle offentlige oppdragsgivere.

Kilde: www.regjeringen.no

Tone Fløtten, Fafo

selvsagt er forskeren og forskningsinstituttet som står for analyser og konklusjoner. Det var viktig.

FORSKNINGSETIKK: Mener du at denne diskusjonen om styrt forskning ble en storm i et vannglass?

VENNER: Jeg skal ikke uttale meg om andre, men vet bare at i løpet av de fem årene jeg har vært forsknings-sjef, har jeg bare opplevd én eneste gang at det har blitt konflikt mellom oss og oppdragsgiver. Det dreide seg om at de som vi gjorde oppdraget for, ønsket en annen ordlyd i pressemeldingen enn hva vi hadde dekning for i forskningen. Det aksepterte vi selvfølgelig ikke. Dette var ikke en offentlig oppdragsgiver.

FLØTTEN: Jeg er helt enig i at det er lite konflikter med oppdragsgiver om resultater. Jeg tror de fleste oppdragsgivere er for kloke til å kludre med konklusjoner. Men vi har opplevd at oppdragsgiver ønsker

FORSKNINGSETIKK: Gjør noen ganger Fafo endringer i resultatene i slike tilfeller?

FLØTTEN: Vi utelater ikke resultater eller demper dem hvis vi kan stå inne for dem faglig. Blir det store diskusjoner om et forskningsprodukt, prøver vi å finne ut hva uenigheten bunner i og finne en løsning på det.

FORSKNINGSETIKK: Oppdragsgiver tilbyr ofte forskningsinstituttene en konsulentkontrakt utarbeidet av direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) til forskningsoppdrag i stedet for Kunnskapsdepartementets kontrakt for forskningsoppdrag. I Difi-kontrakten står det at oppdragsgiver eier resultatene og kan endre dem i den endelige rapporten eller la være å offentliggjøre den. Kan virkelig forskere godta slikt? **TEMA FORTSETTER** ➡

SKILLENE FLYTER UT

Gråsoner mellom forskere og konsulenter

Pål Presterud, Cicero – direktør, Aftenposten, november 2010

VENNER: I kunngjøringen står det hvilken kontrakt som skal legges til grunn. I oversendelsesbrevet må vi ta de forbehold vi mener er nødvendige. SINTEF er et stort institutt og har juridiske ressurser til å kreve endringer i kontrakten. Hvis det ikke er noe i den endelige kontrakten som truer uavhengighet og publisering, så har vi akseptert den.

FLØTTEN: Vi sier også av og til ja til denne kontrakten, selv om vi synes det prinsipielt er uheldig å bruke en kontrakt som dette på forskning. Sier vi ja, er det imidlertid alltid med forbehold om at de punktene i kontrakten vi ikke kan godta, må endres. Aksepterer ikke oppdragsgiver dette, leverer vi ikke inn anbud.

For oss er det ikke aktuelt å først si ja, og deretter satse på at dette ordner seg i forhandlinger. Det er konkurransemessig uheldig at institusjonene skal tilpasse seg etter at de har fått kontrakten. Vi har diskutert dette både i instituttsektoren og i forbindelse med Forskningsinstituttens fellesarena (FFA). Det er stor enighet om at vi ikke skal bruke denne kontrakten.

FORSKNINGSETIKK: Hvorfor er offentlige oppdragsgivere så opptatt av å bruke en konsulentkontrakt på forskning?

FLØTTEN: Jeg tror det henger sammen med at det nå jobber mange jurister i departementene. De vil ha alt sitt på det tørre og velger den kontrakten som gir dem flest rettigheter. Fagavdelingene som bestiller oppdragene, er blitt underlagt de juridiske regimene. Da Arbeidsdepartementet i anbudsrunden om forskning på Inkluderende arbeidsliv (IA-avtalen) la konsulentkontrakten til grunn, ba Fafo sammen med Institutt for samfunnsforskning (ISF) om at forskningskontrakten skulle brukes. Vi godtar ikke konsulentkontrakten uten forbehold, og ISF godtar aldri konsulentkontrakten. Siden departementet nektet å endre

kontrakt, stilte vi oss solidariske med ISF og trakk oss fra dette anbudet. SINTEF fikk jobben.

VENNER: Offentlige oppdragsgivere er vel nærmest til å svare på hvorfor de foretrekker konsulentkontrakten. Uansett er det vel ikke noen grunn til å ha en kon-

flikt på dette. Oppdragsgiverne har ingenting på å tape på å bruke forskningskontrakten framfor konsulentkontrakten. Men man må kanskje tenke over hva som blir da konsekvensen av at offentlige oppdrag som fyller definisjonen av forskning, blir utlyst med forskerkontrakten og konsulentselskapene søker på dem. Blir de da forskere?

FLØTTEN: Jeg tror diskusjonen som gikk i høst, gir oppdragsgivere en litt hardere virkelighet. De må skille klare mellom hva som er forskning, og hva som er konsulentoppdrag. Det tror jeg kan være nyttig.

VENNER: Jeg liker ikke at konsulentbransjen har blitt stående som ”annenrangs” gruppe i denne debatten. Uansett om det er forskere eller konsulentselskaper som gjør oppdrag, må arbeidet være etterrettelig og etterprøvbart.

FLØTTEN: Selvfølgelig er det mange flinke konsulenter som gjør en god jobb. Men det å være i et forskningsmiljø, med de kravene som ligger til metodisk og teoretisk håndverk i et slikt miljø, tror jeg er viktig for å gjøre gode forskningsoppdrag.

FORSKNINGSETIKK: Fafo trakk seg akkurat ut av en anbudsrunde der Oslo kommune ønsker å kartlegge rasisme og antisemittisme i skolen fordi kommunene instituerte på å bruke konsulentkontrakten. Konsulentselskapet Perduco fikk jobben. Kan de gjøre den like godt som et forskningsinstitutt?

FLØTTEN: Jeg kjenner ikke Perduco. Jeg vet bare at Fafo har svært mye erfaring med å intervjuet etniske minoriteter. Vi har gjennomført mange tusen slike intervjuer i Norge. Den erfaringen har gitt oss en god ballast til å vurdere hvordan slike intervjuer skal gjennomføres, og hva man får svar på ved å spørre på ulike måter. Konsulentselskapene har helt sikkert gode interne rutiner, men de har ikke alltid den kvalitetssikringen som ligger i at alt som produseres, er offentlig tilgjengelig og dermed kan kvalitetsvurderes og etterprøves av andre.

FORSKNINGSETIKK: Hvorfor tror dere at oppdragsgivere ofte velger konsulentselskaper og ikke forskningsinstitutter til en jobb?

VENNER: Vi har jo litt ulik profil. Konsulentselskapene er nok ofte bedre enn oss på å presentere den endelige rapporten. Dessuten går de et skritt videre mot aktiv rådgivning og endring av organisasjonen.

FLØTTEN: Når oppdragsgiver får en rapport fra et forskningsmiljø, får de nok ofte en Mercedes på Folkevognbestillingen. Forskeren har store ambisjoner og legger gjerne mye inn i rapportene, mer enn det som kanskje ligger i oppdraget. Jeg vil tro at konsulentselskapene vinner mye på at de formulerer seg kortfattet, og at de ikke nødvendigvis har ambisjoner om å levere noe utover det oppdragsgiver har bedt om.

RELATERT ARTIKKEL I FORSKNINGSETISK BIBLIOTEK (FBIB): www.etikk.no/FBIB Se tema: «Oppdragsforskning»

HVILKEN KONTRAKT OG HVORFOR?

Forskningsetikk har stilt spørsmål til noen aktører fra debatten om oppdragsforskning og bruk av kontrakt. Spørsmålene ble sendt på e-post.

TOM RÅDAHL
ASSISTERENDE DEPARTEMENTSRAÐ
I ARBEIDSDEPARTEMENTET

Tom Rådahl. FOTO: BJØRN SIGURDSON, SCANPIX

Dere bestiller både utredninger og forskning. Hva vil komme til å skje med kontraktsbruk framover?

Vår kontraktsbruk styres av hvilken kunnskap vi til enhver tid ønsker å hente inn. Er det behov for forskning på et felt, benytter vi kontrakten om oppdragsforskning. Vi benytter som regel også forskningskontrakten ved utredninger, evalueringer mv. Er det behov for konsulenthjelp, benytter vi konsulentkontrakten. Ofte vil departementet benytte forskningskontrakten uansett oppdragsart, da dette er hovedregelen. Vi ønsker ikke å benytte kontrakter som ekskluderer hele eller deler av bransjer fra konkurranse.

AD vil være interessert i den beste kompetansen som er tilgjengelig, for å løse oppdraget med de kvalitetskrav som er ønskelig, innen de frister som settes. Det er opp til oppdragstakerne å vurdere om de ønsker å delta i konkurransen på de premisser som gjelder. Deler av diskusjonene vi har sett i det siste, kan også ses som en bransjekamp mellom konsulentbransjen og forskningsverdenen. Mange har gjort eierskapet

til resultatene og offentliggjøring av resultatene til en stor sak i debatten.

Departementet har som hovedregel at forskningen, så vel som grunnlagsdataene, skal gjøres tilgjengelig for allmennheten. AD har ved enkelte anledninger valgt å legge inn krav om offentliggjøring, også der dette ikke står i kontraktene allerede (jf. kontrakt om konsulentoppdrag). Der det har blitt diskusjoner, er dette primært knyttet til tidspunktet for offentliggjøring.

Kommer dere til i deres bestillinger å skille mer mellom konsulentoppdrag og forskning?

Det er viktig å være tydelig på hvilke premisser som gjelder for bestillingene. I saken som ble omtalt i Aftenposten i høst (se s. 12), var departementet tydelig på at konsulentavtalen ville benyttes. Det oppsto diskusjoner i etterkant, da enkelte forskningsmiljøer gjerne ville delta i konkurransen om oppdraget, men da under forutsetning om at kontraktsformen ble endret. I streng forstand er det lite av den direkte finansierte kunnskapsutviklingen i AD som er forskning etter gjeldende definisjoner. Av kvalitetsmessige hensyn ønsker vi likevel å etterstrebe høy kvalitet gjennom å la forskere utføre arbeidet. AD har igangsatt et arbeid med å klargjøre interne retningslinjer for valg av kontraktsform ved bestillinger.

FORTSETTER »

VIL LAGE NY FORSKERKONTRAKT

Skal være klar til bruk i januar

Aftenposten, 2. desember 2010

SAMRØRETS PRIS

Statsforvaltningen blander sammen forskning og konsulentarbeid

Per Anders Madsen, Aftenposten, 5. desember, 2010 2010

SINTEF-FORSKER BLE FØRSØKT DIKTER AV DEPARTEMENT

Forskeren fikk en fi-residers rettelse på konklusjonene fra Arbeidsdepartementet

Aftenposten.no, 19. november 2010

ROY ESKILD BANKEN

DAGLIG LEDER I PERDUCO, KONSULENTFIRMAET SOM FIKK DET OMTALTE PROSJEKTET FRA OSLO KOMMUNE «KARTLEGGING AV KUNNSKAPER OG HOLDNINGER PÅ OMRÅDET RASISME OG ANTISEMITTISME I OSLO-SKOLEN»

Roy Eskild Banken. FOTO: TOMAS TRÆGDE LORENTZEN, SCANPIX

Anser dere oppdraget om «Holdninger til rasisme...» fra Oslo Kommune som forskning eller konsulentoppdrag?

Oppdraget er av Oslo Kommune definert som et konsulentoppdrag, og det forholder vi oss til. Vi er for øvrig av den oppfatning at enhver kvantitativ og kvalitativ undersøkelse krever tilstrekkelig akademisk faglig kompetanse for å bli gjennomført på en forsvarlig måte. I praksis

er det ofte mindre forskjell på oppdragsforskning og konsulentoppdrag enn det kontraktene skulle tilsi.

Hvorfor ble kontrakten fra Direktoratet for forvaltning og IKT (Difi) brukt?

Det er oppdragsgiver som i forkant av utlysningene bestemmer hvilken kontrakt som skal benyttes, og det er også tilfellet for denne kontrakten. Generelt

kan vi si at blant våre store oppdrag de siste månedene fordeler bruk av kontrakt for oppdragsforskning og konsulentoppdrag seg omtrent likt uten at oppdragets art er særlig forskjellig av den grunn. I løpet av de 5-10 siste årene kan jeg uansett ikke huske at en oppdragsgiver har forøkt å endre på våre konklusjoner eller ønsket å hemmeligholde resultater uansett kontraktstype. Tvert i mot.

Og mener dere å ha tilstrekkelig kompetanse til å utforske et så følsomt tema?

Ja, selvsagt. Hadde vi ikke det, ville vi for det første ikke ha søkt og for det andre ikke vunnet det offentlige anbudet i konkurranse med fem andre tilbydere. Vi vant på kvalitetskravet og har tidligere gjennomført undersøkelser av såkalte følsomme temaer, slik som tvangsekteskap for Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI), evaluering av bioteknologiloven og flere andre skole- og studentundersøkelser.

Prosjektgruppen vår i dette prosjektet består av et tverrfaglig team, hvor hver enkelt har minst 10 års erfaring med kvantitativ og kvalitativ metode. Fagansvarlig er BI-professor Anne-Britt Gran, som har professorkompetanse i kulturforståelse og kulturpolitikk, samt har jobbet med flerkulturelle samfunn og etnisk stereotypisering i doktorgrad, offentlige evalueringer og kartlegginger.

I dette prosjektet har vi gjennomført ulike forundersøkelser for å sikre at temaet «rasisme og antisemittisme» blir behandlet faglig godt og med varsomhet. Vi har gjennomført fokusgrupper blant etnisk norske- og minoritets elever, dybdeintervjuet lærere og gjennomgått nyere forskning. I tillegg vil undersøkelsen piloteres før full utrulling i skolene.

Har dere avtale om hvordan publisering av resultater skal foregå?

Vi vil levere rapporten til vår oppdragsgiver UDE, og de vil oversende den videre til byrådsavdeling for kultur og utdanning ved byråd Torger Ødegård. Byråden har overfor komiteen lovet åpenhet om resultatene.

ANN-HELÉN BAY

DIREKTØR INSTITUTT FOR SAMFUNNSFORSKNING (ISF)

Ann-Helén Bay. FOTO: ARRHUS UNIVERSITET, DANMARK

Dere tar ikke oppdrag som krever bruk av kontrakten fra Direktoratet for forvaltning og IKT (DIFI). Stemmer det?

Ja, vi har som hovedprinsipp ikke å anvende konsulentavtalen.

I så fall – mister dere oppdrag på grunn av den politikken?

Mange oppdrag med konsulentavtale er lite aktuelle for oss faglig. Det har imidlertid forekommet at vi ikke har fått et oppdrag, fordi vi har insistert på å bruke avtalen for oppdragsforskning.

Hva synes du om at andre forskningsinstitutt gjør det som dere ikke gjorde, går det utover tillitt til forskningen?

Det er vanskelig å svare et klart ja eller nei på dette spørsmålet. Jeg kjenner til at mange forskningsinstitutt sørger for å få inn unntak som skal tilfredsstillende krav til et forskningsprosjekt (det gjelder først og fremst rett til publisering og eierskap til data). Det burde i slike tilfelle være unødvendig av oppdragsgiver å insistere på konsulentavtalen. Hvis et forskningsinstitutt underkaster seg premissene i et konsulentoppdrag og samtidig går med på at oppdragsgiver utad gir inntrykk av at resultatene har fremkommet basert på prinsippene for fri og uavhengig forskning, er det lurert og dermed egnet til å svekke tilliten til forskningen.

TVIHOLDER PÅ RETT TIL Å ENDRE RAPPORT
Oslo kommune har sikret seg retten til å endre rapportens konklusjoner

Aftenposten.no, 17. januar 2011

FORSKERE MÅ IKKE BLANDE ROLLER

Kan gi preg av lurert

Ann-Helén Bay, direktør for Institutt for samfunnsforskning

På jakt etter et lik

Foto: Shutterstock

I januar åpnet på ny en utstilling i København av Gunther van Hagens Body World; han stiller ut lik uten hud. Teknikken for å få det til heter plastinering. Bakgrunnen for å ha utviklet den teknikken ligger langt tilbake i den medisinske historien. For 200 år siden var det mange leger og forskere som ville kartlegge hvordan menneskene så ut under huden. På den tiden var det slik i forskerverdenen at det var fritt fram å bruke likene etter henrettede fanger til slike undersøkelser.

Så ble det slik at legene begynte å betale for friske lik. Da utviklet det seg en lyssky virksomhet. Noen begynte å grave opp nylig begravde lik fra kirkegårdene for å selge disse til legene. Et par av disse lik- leverandørene hadde ikke tålmodighet til å vente på at folk skulle dø. I Skottland i 1828 tok to personer, William Bruke og William Hare, like gjerne og kvalte 17 personer for så å selge likene. De rakk å selge til legen Robert Knox før de ble oppdaget og fengslet.

Dette medførte at det ble opprettet en lov som ga folk tillatelse til å donere kroppen sin til legevitenskapen. For ca. 30 år siden oppfant man teknikker som gjorde at man kunne oppbevare hele menneskekroppen ved å skifte ut kroppens væsker og fett med plastikk. Det heter å plastinere.

Derfor kan man se utstillingen til von Hagen – som nettopp består av plastinerte lik. Da kommer etikken inn – hvor langt kan man gå innenfor kunst?

Kilde: weekendavisen.dk (7 januar 2011)

RELATERTE ARTIKLER: FORSKNINGSETIKK NR.1 - 2010

FORSKNINGSETISK BIBLIOTEK (FBIB): www.etikkom.no/FBIB Se tema «Menneskelige levninger»

MILLIONER TIL FORMIDLING

FOTO: SHUTTERSTOCK

UNIVERSITETET i Stavanger (UiS) går nye veier. De har satt av to millioner til et belønningssystem som skal premiere forskere som er gode på formidling. På den måten ønsker de å oppmuntre sine forskere til å få kunnskapen ut i samfunnet

for å delta i fag- og samfunnsdebatten. Kronikker, intervjuer i medier, produksjon av fag- og lærebøker, foredrag, konserter og debattinnlegg i tidsskrifter, vil gi uttelling.

I 2009 hadde UiS den største prosentvise økningen i publiseringspoeng av alle universitetene i landet. Statistikk fra 2009 viste at antallet publiseringspoeng i 2009 steg med 35,1 prosent sammenlignet med året før.

Kilde: Aftenposten, UiS

RELATERT ARTIKKEL I FORSKNINGSETISK BIBLIOTEK (FBIB): www.etikkom.no/FBIB Se tema: «Forskning og samfunn»

SLUTT PÅ BRUK AV DYR TIL SKJELLTESTING

FOTO: SHUTTERSTOCK

I OVER 20 ÅR har norske laboratorier utført smertefulle tester på mus til tross for at det i mange år har vært kunnskap om alternativer metoder. Nå har EU kommet med regler som setter en stopper for bruk av dyr til å teste om blåskjell og andre skjell er giftige.

Det ble i Norge gjort et forsøk å endre praksis allerede i 2008. Men da sa Mattilsynet "nei" av hensynet til skjellnæringen. NOAH – for dyrs rettigheter, klaget på avgjørelsen, men Mattilsynet avslo klagen. Nå har imidlertid EU gjennom EFSA (Food Safety Agency) publisert uttalelser om at musetestene ikke er pålitelige nok for å garantere for menneskers sikkerhet. Det kom i 2009 forslag om å endre reglene for rutinetesting av marine biotoksiner. Testingen med dyr skal erstattes med kjemiske tester. Forslaget skal legges fram for Parlamentet før endelig vedtak, men alt tyder på at de kjemiske testene vil bli godkjent fra 1. juli 2011.

Verken Mattilsynet eller Forsøksdyrutvalget vil fastsette en dato for det siste dyreforsøket vedrørende slik testing, men antyder en utfasing på to år.

Kilde: www.dyrsrettigheter.no

LES MER I FORSKNINGSETISK BIBLIOTEK (FBIB): www.etikkom.no/FBIB Se tema: «Dyr»

EU-REGLER HINDRER VIKTIG FORSKNING PÅ BEVISSTLØSE

I FORRIGE NUMMER skrev vi på denne siden at diskusjonen gikk høyt i Danmark om i hvilken grad man skulle tillate forskning på bevisstløse. De er selvfølgelig i den tilstanden at de ikke kan avgi et informert samtykke.

Nå er det nye lovforslaget klart, og Lægeforeningen sier i sitt høringssvar at den danske legeforeningen må legge press på EU, slik at det blant annet blir større muligheter til å forske på hvilke legemidler som egner seg best i behandling av bevisstløse personer, for eksempel etter trafikkskade. Det viser seg at EU-regler kommer i veien for det forslaget den danske regjeringen fremmer.

Det nye lovforslaget inneholder en rekke framskritt i forhold til å forbedre behandlingen av denne gruppe pasienter, som i sakens natur ikke kan gi sitt samtykke. Hvis risikoen er minimal for pasienten, og forskningen vil kunne komme andre til nytte, er det i dag tillatt å forske uten samtykke. Men når det gjelder behandling med legemidler i forbindelse med forskning, gjelder det fortsatt at man må ha et skriftlig samtykke først. Det betyr i praksis at det nesten umulig å gjøre slike forsøk i akutsituasjoner hvor det står om minutter.

Leder i Lægeforeningen, Mads Koch-Hansen, sier at leger kunne redde flere liv hvis slik forskning hadde vært mulig.

FOTO: SHUTTERSTOCK

Han understreker at det er knyttet etiske problemstillinger til denne type forskning. Derfor foreslår foreningen også at det opprettes et eget kontrollorgan som skal sikre at etikken i forskningsprosjektene overholdes.

Kilde: www.laeger.dk

RELATERT ARTIKKEL I FORSKNINGSETISK BIBLIOTEK (FBIB): www.etikkom.no/FBIB Se tema: «Akuttmedisinsk forskning»

OVERVEKTIGE APER I FORSKNINGENS TJENESTE

APER BRUKES NÅ SOM FORSØKSDYR for å finne årsaker til overvekt og fedmerelaterte sykdommer hos mennesker. Apene brukes fremfor mus og rotter, fordi de er mer like mennesker psykologisk sett og i forhold til spisevaner. Det har nemlig vist seg at aper også en tendens til å kunne spise av andre årsaker enn sult, som kjedsomhet eller vane.

Med aper som studieobjekter i kontrollerte miljøer, kan man iscenesette scenarier som ikke ville være mulig å gjøre med mennesker som deltagere. Det ville være uetisk å utsette mennesker for undersøkelser som medfører stor risiko og potensiell skade eller død.

Dyrerettighetsforkjemperne er klare i sin oppfatning om at det er uetisk å forske på menneskers usunne livsstil, ved kunstig å påføre aper den samme usunnhet. Forskere er uenige i om dyrevelferden reduseres av for eksempel bruk av isolasjon for å sikre lavt aktivitetsnivå og økt kaloriinntak, og de er uenige om en kunstig diett er riktig fremgangsmåte for å komme frem til årsaker til fedme.

Som med alle studier der forsøksdyr brukes, er prosessen for å få et prosjekt godkjent omfattende, og det er

FOTO: SHUTTERSTOCK

kostnadskrevende å holde slike laboratorier i gang. Man ser nå en tendens til at slike prosjekter flyttes til billigere land, som for eksempel Kina.

Kilde: www.bendbulletin.com

RELATERT ARTIKKEL I FORSKNINGSETISK BIBLIOTEK (FBIB): www.etikkom.no/FBIB Se tema: «Dyr»

En forsker forteller:

GLOBAL MATVARESIKKERHET I PERSPEKTIV

BANGLADESH
164,5 millioner mennesker i 2010
(FN), forventet 180 millioner i
2015 og 225 millioner i 2050

DET GLOBALE FORBRUKET av sjømat og tilknyttede handelsvolumer har økt dramatisk de siste tiår på grunn av økt befolkning, økende velstand og endrede spisevaner. I dag er mer enn halvparten av all sjømat som er i handel, overføringer fra utviklingsland til utviklede land. EU er den største regionale importør og tok over 30 % av all internasjonal handlet sjømat i 2008.

– Noen ganger opplever du noe som setter dype spor, som ”gjør” noe med deg. Det skjedde med meg, sier den garvede etikkforskeren Matthias Kaiser etter et besøk i Bangladesh i forbindelse med et EU-prosjekt. Tekst: Lise Ekern • Foto: Matthias Kaiser og Shutterstock

Jeg har reist mye i store deler av verden og har deltatt i mange forskningsprosjekt i forbindelse med de globale utfordringene som gjelder mat og bærekraftig utvikling. Prosjektet SEAT (se faktaboks neste side) brakte meg til Bangladesh og ga meg der en opplevelse som satte spor, forteller Kaiser, før han går videre med historien.

I forbindelse med prosjektet har vi besøkt flere land, men det var spesielt opplevelsene i Bangladesh som så tydelig viste meg gapet mellom våre (EU) sine forventninger, og hvordan de som arbeider med fiskeoppdrett, kan møte de samme forventningene. Denne avstanden kan føre landet inn i en dyp krise, slik jeg ser det.

GLOBAL KRISE

Den globale matsituasjon er i krise. Antall mennesker øker, og det er en kjensgjerning at vi trenger mer mat og sikker mat. Kaiser har jobbet med matsikkerhet i flere år, blant annet gjennom organisasjonen EurSafe. Det han har sett, er at i vår del av verden blir vi stadig flinkere til å produsere sunn mat, sikker mat og bygger opp kontrollsystemer så vi skal ivareta vår egen helse.

Men hvis vi ser på hele verdikjeden, som for eksempel de som på landsbygda i Bangladesh lever av å produsere sjømat, tror han at deres framtid blir usikker. Har de i det hele tatt noen mulighet til å produsere sine produkter i møte med kravene fra de industrielle landene? Fakta er at deres varer er friske og absolutt produsert på en bærekraftig måte. Men de har ikke noen profesjonell måte å drive bedriften på – en regnskapsbok for eksempel fantes ikke.

Matthias Kaiser med dr.grads-
studenter. FOTO: SEAT

BARNEARBEID – ALLTID GALT?

Blant annet er barna i familien med i arbeidet når de ikke er på skole. Vi definerer barnearbeid som galt, men er det alltid det? På landsbygda i Bangladesh drives oppdrett i små enheter. Fisk og reker mates av mat som befolkningen lager selv. De bruker alt hva naturen har, snegler for eksempel – ikke noe kunstig tilsetning her. Og lite sykdom er å finne på produktene.

– Jeg snakket med en eier av en ”pond”, som det heter, fortsetter Kaiser. – Han dyrket reker, men har ingen ansatte; naboer og familie hjelper til. Han fryktet mest av alt klima. Det siste året har det vært tørke, og saltinnholdet i vannet har forandret seg.

Under: En «pond» eier viser stolt fram sitt produkt.
Nederst: Prosjektet skapte interesse i landsbyen.

Men truslene om de store markedene ”der ute”, som kanskje krever så mange formaliteter at produktene hans ikke lenger kan eksporteres, tenkte han ikke på, eller visste han knapt om. Befolkningen tror for det meste at varene blir solgt på torget.

VERDIER

Kaiser forteller om at de støtte på kulturelle problemer da de i forbindelse med selve prosjektet skulle gjennomføre en spørreundersøkelse på verdier. Riktignok hadde de med seg tolk, men ordene som var utformet bak et skrivebord i EU, kunne ikke oversettes slik at folket der forsto. I kommunikasjonen måtte man ta i bruk fotografier; altså den visuelle kanalen, for å få svar . Blant annet ønsket man å vite hva som var viktigst for dem i livet. Da fikk man disse svarene: Gud, nasjonen, dyr og natur, bygda der de bodde med familien. Personlig velferd og rikdom synes ikke like høyt prioritert som hos oss i den rike verden.

– Det som er ille, slik jeg ser det, er at i dette lille samfunnet jeg var, drives en akvakultur som på alle plan oppfyller kravene om bærekraftighet. De bruker naturressurser, produserer ikke avfall og avler ikke sykdom. Men EUs krav til sporbarhet og klimatrussler gjør at framtiden ser heller mørk ut.

I vår del av verden har vi politiske og sterke aktører som EU som legger mest vekt på matvaretrygghet ”food safety” for å beskytte sine borgere. Andre aktører som FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) legger mest vekt på “food security”.

Med et slikt bakteppe står etiske dilemma i kø. Land som Bangladesh har allerede møtt klimaendringenes konsekvens. Våre forestillinger om etisk bærekraftig matvareproduksjon er lite tilpasset forholdene og verdiene i landet.

Da er det jeg i min fortvilelse spør: Kan vi med god samvittighet være tilskuer til at land som Bangladesh går mot en katastrofe? Kaiser slår oppgitt ut med armene. - Dette har gått inn på meg, sier han – spesielt fordi jeg selv har vært der og sett. Sånn er det med oss mennesker; vi filtrerer inntrykkene i forhold til hva vi vil ta inn over oss.

– Men det kan jeg si, at hadde jeg vært ung i dag og opplevd dette, hadde jeg uten tvil kastet meg ut i forskning som kunne bidra positivt, for å hindre at slike samfunn som jeg ble kjent med i Bangladesh, går til grunne i kampen for mer mat til oss i den rike del av verden, avslutter den entusiastiske professoren.

– Jeg ville gjort en innsats.

SEAT (Sustaining Ethical Aquaculture Trade) – et EU - prosjekt

SEAT prosjektet skal utforske bærekraften når det gjelder handel med akvakultur - produkter fra Bangladesh, Kina, Thailand og Vietnam til EU. Målet er å vurdere hele verdikjeder for tilapia (ferskvannsfisk), pangasius, scampi og reker.

Prosjektet skal bidra til næringens ekspansjon og fremme trygge og bærekraftige produkter for forbrukerne. Samtidig søker man å få til en rettferdig avtale for produsenter i forhold til sosiale og miljømessige standarder.

Faktorer som skal undersøkes, er miljø, sosial rettferdighet og etikk, mattrygghet og styring.

RELATERT ARTIKKEL I FORSKNINGSETISK BIBLIOTEK (FBIB): www.etikkom.no/FBIB Se tema: «Forskning og samfunn»

Øverst til venstre: Barn fra landsbyen.

Midten og høyre: Arbeidere med fangsten.

Under: Tegninger og fotos ble brukt for å bidra til kommunikasjon.

ROMDYR I KALDT KAPPLØP

I kampen om verdensrommet ble en rekke dyr sendt ut med raketter før man våget prøve med mennesker. Målet var å teste om det var mulig å overleve en slik ferd. Hvilken effekt hadde stråling og vektløs tilstand? Amerikanerne brukte aper i forsøkene, mens Sovjet sendte en rekke hunder med rakett. Noen overlevde, andre ikke. Tekst: Sigrid Skavlid

Himmelrommet har fasinert og stimulert til utforskning i flere tusen år. Men det å kunne bevege seg utenfor atmosfæren, ble først mulig etter 2. verdenskrig. Hitlers rakettprogram hadde satt en støkk i både USA og Sovjet, som begge satset på å vinne kampen om rommet. Det ville gi en enorm internasjonal prestisje og kald krigs avskrekking i teknologisk overlegenhet.

FLUER FØRST

Allerede i 1947 sendte amerikanerne opp insekter. Bananfluene ble skutt ut sammen med ulike typer frø til atmosfærens ytterkant, før de kom tilbake i en sylinder med fallskjerm. Valget av det lille insektet som førstemann ut, var neppe tilfeldig. Bananfluen har vært viktig innen biologisk forskning, spesielt innen genetik, siden begynnelsen på 1900-tallet. Forskerne ønsket å finne ut om kosmisk stråling førte til mutasjoner.

I årene som fulgte, gjennomførte amerikanerne en rekke forsøk med å sende større dyr. Spesielt brukte de ulike aper. Aper ble valgt på grunn av sin likhet med mennesker, som man senere håpet kunne reise i rommet. I den såkalte Albert-serien, ble aper som alle fikk navnet Albert, sendt ut.

De ble festet til et lite brett med remmer, medisineret for å slappe av. Så ble de puttet ned i en bitteliten sylinder som ble plassert i rakettenes fremre del. Ingen av de første Albert-ene overlevde forsøkene. Det var først i sjette forsøk at de hadde suksess med Albert 6/Yorik. Det skjedde i september 1951. Sammen med 11 mus overlevde endelig Albert-aperen landingen på Holloman Air Force Base i New Mexico. Apen døde likevel to timer etter landing på grunn av overoppheting og skader.

En måned tidligere, på at annet øde sted på kloden, i den sovjetiske militærbasen Kapustin Yar ved Svartehavet, hadde to hunder allerede returnert i live etter en vellykket oppskyting. Sovjeterne valgte seg hunder som sine forsøksdyr i rommet. Dette ble begrunnet med at man antok at hunder ville være mindre nervøse, bundet fast i ensomhet inne i en rakett, enn aper. Forskerne hadde funnet ut at små bastardhunder var de beste. Etter en rekrutteringsaksjon blant Moskvas mange løshunder, hadde de trent en rekke hunder som sto klare.

En annen grunn til at løshunder ble brukt, var at de i grunnen var vant til å ha det ubehagelig, mente man. Lyse tisper var foretrukket, da toalettfunksjonen var tilpasset tisper og lys pels var

bedre å filme i rommet og ville gjøre bildeoverføringen tilbake til Jorden enklere. I Kapustin Yar ble hundene trent opp og testet for å finne ut hvilke av dem som var roligst og taklet stress.

LAIKA

Utover 50-tallet ble flere sovjetiske hunder sendt opp, men med vekslende hell. Flere døde i forsøkene. Men sovjeterne var på offensiven i romkappet. I oktober 1957 greide de å få verdens første satellitt i bane (Sputnik 1). Kun én måned senere, på 40-årsmarkeringen for oktoberrevolusjonen, ble hunden Laika det første dyret til å gå i bane rundt Jorden. Hva som egentlig skjedde med den første kosmonaut, ble ikke fullstendig kjent før 45 år etter. Sensasjonen var så stor at det druknet i det faktum at raketten ikke var konstruert for retur. Nyheten om at et levende vesen – en hund – hadde foretatt en reise rundt Jorden var sensasjonell. Laika ble verdensberømt og mang en hund fikk navn etter henne. Medier kunne opplyse om når man muligens kunne få et glimt av raketten med hunden på sin ferd over himmelen. Folk var i ekstase og sto opp om natten og speidet etter raketten.

Sputnik 2 som den het, var utstyrt med mat, vann og oksygen for Laika

FOTO: WWW.TALKINAPRISSES.COM

FOTO: WWW.SONW.BLOGSPOT.COM

til å overleve en uke. Selv om hun ble utsatt for et voldsomt stress, trykk og støy i utskytingen, roet hunden seg og greide etter hvert å puste normalt, og pulsen stabiliserte seg. Sputnik 2 fortsatte å gå i bane til den brant opp i atmosfæren noen måneder senere. Men hva skjedde med hunden? Mange undret seg over dette. Ingen fikk helt svar. Sovjeterne hadde tidligere gjennomført vellykkete eksperimenter med hunder med levende tilbakekomst, men ikke fra bane rundt Jorden. Teknologien hadde ennå ikke gitt dem en løsning på å få en satellitt tilbake til Jorden.

Hadde Laika landet i fallskjerm? Noen mente at hun var gitt forgiftet mat etter en uke og hatt en enkel død.

Sannheten kom frem først i 2002 på World Space Conference i Houston. Da fortalte en av forskerne, som hadde deltatt i Sputnik 2-utskytingen, at Laika døde 5-7 timer etter oppskytingen på grunn av en feil som førte til høy temperatur i raketten. Laika døde av stress, pustevansker og overoppheting. Hun var likevel det første levende vesen i bane rundt Jorden.

UTENOMJORDISK SPINDELVEV

Sensasjonen med Laika gjorde at tanken på mennesker i rommet ikke

lenger var usannsynlig, tvert imot antakelig snart forestående. 12. april 1961 greide sovjeterne det igjen. Juri Gagarin returnerte etter en vellykket ferd rundt kloden. En enorm triumf for det sovjetiske romforskningsprogrammet og et sviende nederlag for USA. En drøy måned senere holdt president Kennedy sin berømte månelandingsstale: Innen utgangen av årtiet skulle amerikanerne lande på månen. Noe vi vet at de faktisk greide.

Da menneskene hadde erobret rommet, førte ikke lenger dyrs innsats til overskrifter. Men både aper, hunder og andre dyr ble fortsatt sendt opp. Et unntak som vakte mediers interesse, var edderkoppene Arabella og Anita. I 1973 ble to hageedderkopper sent opp sammen med en amerikansk astronaut til romstasjonen Skylab. Hensikten var å finne ut om edderkopper kunne spinne i vektløs tilstand, og om spindevevet ville være identisk. De spant hver sitt nett, og utenomjordisk edderkoppnett var et faktum. Nettene var imidlertid annerledes enn nett spunnet på Jorden, tynnere og mer ujevne. Arabella og Anita døde på turen, sannsynligvis av dehydrering.

USA og Sovjet hadde da for lengst inngått avtale om å utnytte verdensrommet til fredelige formål. I 1975

sendte USA og Sovjet opp hver sin bemannede rakett i Apollo–Soyuz prosjektet. Et legendarisk håndtrykk fant sted da de russiske og amerikanske astronautene kunne besøke hverandre etter at de to rakettenes ble festet sammen ute i rommet.

BERRE EIN HUND

Romfartsforskning har brukt dyr før man gikk over til mennesker, som i så mange andre forskningsområder. Bruk av forsøksdyr kan rettferdiggjøres i spesielle tilfeller. Den mest berømte, romhunden Laika, kokte mer eller mindre i hjel.

I ettertid skal Oleg Gazenko, forskeren som valgte ut og trente henne, ha fortalt etter at hennes skjebne ble offentlig kjent: "The more time passes, the more I am sorry about it. We did not learn enough from the mission to justify the death of the dog."

KILDER:

Burgess, C. og Chris Dubbs. 2008. Animals in Space. From Research Rockets to the Space Shuttle.
Dubbs, C. 2003. Space Dogs.
<http://history.nasa.gov/animals.html>
http://en.wikipedia.org/wiki/Animals_in_space

LES OM BRUK AV DYR I FORSKNING I FORSKNINGSETISK BIBLIOTEK (FBIB): www.etikkom.no/FBIB
Se tema: «Dyr»

Debatt

FORSKNINGSETIKK – ET LEDERANSVAR

Gunnar Hartvigsen, medlem Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT)

FORSKNINGSLEDERE PÅ ULIKE NIVÅ har et betydelig ansvar for alle forskere som deltar i forskningen. Mye av dette ansvaret er opplagt. Den fysiske arbeidsplassen skal tilrettelegges for arbeidet. Det psykososiale arbeidsmiljøet må ivaretas til beste for alle som er involvert i arbeidet. Målet er selvsagt å skape et godt klima for forskning. For mange av oss er forskning en livsstil. Forskningen skal være det mest engasjerende vi gjør. Forskere er personer som driver med det de drives av!

Inngangsbilletten til en jobb som forsker er fullført forskerutdanning, dokumentert gjennom en doktorgrad. De fleste av dagens forskerutdanninger har obligatorisk krav til kurs i etikk. Her gis en grunnleggende introduksjon til temaet. Det er også vanlig at forskningsetiske retningslinjer diskuteres. Men svært mange av dagens forskere har ikke vært igjennom slik undervisning. Enten var det ikke krav om etikk da de tok sin doktorgrad, eller så har de ikke gjennomgått noen forskerutdanning. Dette gjelder ikke minst dagens forskningsledere – hvor mange av dem har gjennomført kurs i forskningsetikk?

UKJENTE RETNINGSLINJER?

Forskningsetikk handler om å følge enkle retningslinjer for planlegging og gjennomføring av forskning. Forskningsetiske komiteer har utformet forskningsetiske retningslinjer for ulike fag: ”Naturvitenskap og teknologi» og «Samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi”.

På hjemmesiden til de forskningsetiske komiteer finnes en rekke etiske retningslinjer og veiledninger relevante for medisinsk og helsefaglig forskning, herunder

Helsinki-deklarasjonen ”Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects”.

Forskningsetikk innebærer også å forholde seg til internasjonale avtaler som for eksempel Vancouver-reglene (”Uniform Requirements for Manuscripts Submitted to Biomedical Journals”). Selv om disse reglene har sitt utgangspunkt i biomedisinske fag, favner de langt bredere.

Får alle forskere en kopi av forskningsetiske retningslinjer? Deles disse ut til alle involverte i forskningen, direkte eller indirekte? Diskuteres disse på møter med alle ansatte? Hvordan sikrer man at alle er kjent med de forskningsetiske retningslinjene som praktiseres? Hvor ofte diskuteres for eksempel retningslinjene for forfatterskap? Er de ansatte kjent med ledelsens holdning?

VEILEDNINGSANSVAR

Doktorgradskandidater inngår i mange forskningsgrupper. Dette er personer som er blitt gitt en unik mulighet til å ta den høyeste utdanningen vi kan tilby i løpet av en begrenset periode. Forskningen skal være på internasjonalt nivå.

Har institusjonen egne etiske retningslinjer for veiledning av doktorgradsstudenter? Kjenner veilederne og ledelsen til disse? Kjenner alle til hvilke reglement som gjelder for doktorgradsstudentene? Hva gjøres fra ledelsens side for å øke sannsynligheten for at doktorgradsstudentene faktisk blir ferdig med sine forskningsprosjekter?

LEDERANSVAR

Forskning handler om å kunne mer og mer innen et stadig mindre område. Forskere

opparbeider seg spisskompetanse innen ett eller flere områder. Det er naturligvis et lederansvar å utnytte denne kunnskapen på best mulig måte. Det er også en leders ansvar å utnytte den kunnskapen som staben besitter.

Et annet forhold som må avklares er intellektuelle rettigheter (IPR – Intellectual Property Rights). Hvilke rettigheter og plikter gjelder for organisasjonen? Er alle kjent med disse?

Selv om man ikke har noen som helst grunn til å tro at brudd på forskningsetiske retningslinjer forekommer i egen organisasjon, bør det utarbeides en beredskap for dette. Er det etablert rutiner for hvordan brudd på forskningsetiske retningslinjer skal håndteres?

God forskningsetikk må være grunnleggende for forskningsgruppenes holdninger og utøvelse av forskningen. Det er helt klart et lederansvar å sørge for at god forskningsetikk ligger til grunn for institusjonens forskning.

Det er enhver forskningsleders ansvar at:

- Alle som er involvert i forskningen kjenner til forskningsetiske retningslinjer
- Organisasjonens kunnskap om forskningsetiske retningslinjer vedlikeholdes
- Retningslinjer for håndtering av intellektuelle rettigheter er kjent
- Ulike forskeres kvalifikasjoner unyttes optimalt
- Det er etablert rutiner for å håndtere eventuelle brudd på forskningsetiske retningslinjer
- God forskningsetikk ligger til grunn for all forskning i organisasjonen

Bokomtale

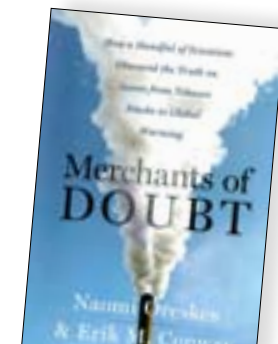
MERCHANTS OF DOUBT: HOW A HANDFUL OF SCIENTISTS OBSCURED THE TRUTH ON ISSUES FROM TOBACCO SMOKE TO GLOBAL WARMING

Forfattere: Naomi Oreskes & Erik M. Conway

Forlag: Bloomsbury Press, New York, Berlin, London: 2010

Antall sider: 355

ISBN: 978-1-59691-610-4

Tvil som strategisk våpen mot vitenskap?

Dette er en utrolig historie! Spennende fortalt og engasjerende fra begynnelse til slutt, og noe som angår langt flere enn de av oss som er spesielt interessert i det akademiske. Da jeg var ferdig med den, følte jeg at dette var boken jeg hadde ventet på lenge. Ikke minst ga den viktige perspektiver på etikk og – til tider og i visse kretser – mangel på etikk i vitenskapen. Da tenker jeg ikke på gjengse diskusjoner om fusk i forskningen, men på de etiske utfordringer som oppstår i håndteringen og fremstillingen av vitenskapelig usikkerhet.

Alle forskere vet at vitenskapelig kunnskap alltid er omgitt av visse usikkerheter, at empirisk forskning ikke er det samme som et matematisk bevis, men at det finnes grader av usikkerhet, ulike kilder for usikkerhet, og ulike konsekvenser av denne usikkerheten. Til tross for det, er det grunnlag for å påstå visse ting forskerne er rimelig sikre på, og som gir konsekvenser for handling. Men usikkerhet kan tilsynelatende brukes strategisk mot vitenskapen selv.

Forfatterne forteller hvordan en gruppe forskere benyttet seg systematisk av vitenskapelig usikkerhet for å diskreditere forskning som har vidtrekkende samfunnsmessige konsekvenser. Den første historien er den om hvordan sigarett-røyking skader helsen til folk. I dag er dette et akseptert faktum, men problemet var at de vitenskapelige bevisene for dette forelå lenge før man var villig til å la politisk handling følge.

Tobakksindustrien assosierte seg med en rekke ledende forskerpersonligheter, vel å merke ikke nødvendigvis fra medisinsk forskning, men personer som hadde opparbeidet seg høy status innen den amerikanske forskerverden under den kalde krigen; som fysikere med tette bånd til militæret, næringsliv og politikk. Så ble det startet kampanjer mot de ”angivelige” bevisene som forskerne førte fram.

Det man gjorde, var kort fortalt å benytte vitenskapelig usikkerhet som et brekkjern mot disse påstandene. Man fremførte en offentlig retorikk mot at det ikke forelå en entydig vitenskapelig konsensus, og at det ikke fantes uomtvistelige bevis for helseskader. Forfatterne viser hvordan disse ”skeptikerne” organiserte seg og benyttet pressen og politiske kontakter til sine formål. Vi vet i dag at de tapte kampen, men det var en lang vei dit.

Oppsiktsvekkende blir det når man oppdager at stort sett de samme aktørene trer i aksjon igjen med den samme strategien når det gjelder andre politisk hete temaer: Fra sur nedbør til ozonhullet, til passiv røyking, global oppvarming og DDT. Når alle disse eksemplene sammenstilles på den måten, ser man mye klarere hvordan vitenskapelig usikkerhet misbrukes i den offentlige debatten, og hvordan ikke minst pressen lett blir et offer for en feil oppfatning om at enhver kritisk røst fortjener samme omtale som den rådende vitenskapelige konsensus. Dessverre ser man også hvordan enkelte forskere lar seg bruke av mektige samfunnsinteresser og næringer for å så tvil om ubekvem forskning.

Vi kjenner dette ikke minst fra klimadebatten. Jeg har ofte spurt meg hvorfor det er slik at menneskeskapt global oppvarming først ble akseptert rundt 2004, når jeg allerede midt på 1990-tallet på flere vitenskapelige møter oppfattet en vitenskapelig konsensus om dette. Svante Arrhenius hadde påpekt problemet så tidlig som i begynnelsen av 1900-tallet. Hvorfor ville den politiske verden ikke lytte til disse forskerne? Alle var jo enige om jo tidligere man handlet, jo bedre var sjansen til å bøte noe på det verst mulige scenarier.

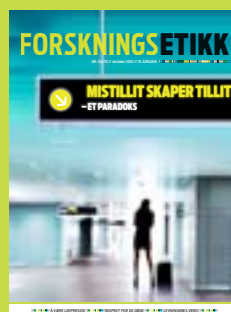
Forfatterne gir oss en troverdig og veldokumentert historie som forklarer mye av det. Igjen finner man de samme navn blant skeptikerne som i de andre eksemplene. Slagordet ”Tvil er vårt produkt” kjennetegner et nettverk av forskere som vil forsvare markedsøkonomien mot vitenskapsbaserte reguleringer og politiske tiltak.

Boken reiser grunnleggende forskningsetiske spørsmål som oppstår i kontaktflaten mellom vitenskap og politikk. Forfatterne glorifiserer ikke forskerverden, de påpeker blant annet på at mange forskere rett og slett mangler engasjement når det gjelder det politiske og altfor lett overlater denne arenaen til andre. Men forfatterne minner oss også om at vi gjør klokt i å lytte når forskerverden i det store og hele er enig om noe, til tross for de usikkerheter som omgir all forskning. Og de minner også om at av og til har vi god grunn til å mistenke selvpoppnevnte skeptikere til å gå ærend for andre interesser. Det krever etisk årvåkenhet hos flere enn bare forskere.

FORSKNINGSETIKK

B-blad // Returadresse: Forskningsetikk, P.b. 522 Sentrum, 0105 Oslo

Ettersendes ikke ved varig adresseendring, men sendes tilbake til senderen med opplysninger om den nye adressen.

BLI MED OSS VIDERE SOM LESER!

ABONNEMENTET ER GRATIS • BLADET KOMMER FIRE GANGER I ÅRET
SEND E-POST MED NAVN OG ADRESSE TIL AB@ETIKKOM.NO

FORSKNINGSETISKE KOMITEER

Prinsens gate 18 // P.b. 522 Sentrum // 0105 Oslo

Telefon 23 31 83 00 // Telefaks 23 31 83 01

post@etikkom.no // www.etikkom.no

NEM ▼

Den nasjonale forskningsetiske komité
for medisin og helsefag

NENT ▼

Den nasjonale forskningsetiske komité
for naturvitenskap og teknologi

NESH ▼

Den nasjonale forskningsetiske komité
for samfunnsvitenskap og humaniora